

LITERÁRNÍ ŽÁNRY

- **genologie** = nauka o literárních druzích a žánrech
- žánrová klasifikace = důležité východisko pro literární rozbor, první krok ke správné interpretaci díla
- při psaní svého textu jej autor více či méně vědomě sám řadí do nějakého žánru, pokud čtenář (kritik) nerespektuje genologické hledisko, může docházet k výhradám z nepochopení
- zvláštnost díla se vyjímá právě na pozadí žánrové konvence, tj. autor je zčásti konformní s existujícím žánrem a zčásti jej aktualizuje (inovuje) > základní princip, který přispívá k proměnám genologického systému
- **žánrový kód** = komunikační kód mezi autorem a čtenářem, na základě něhož může literární vědec podniknout solidní analýzu díla; zřetelné signály žánru – název, podtitul, formule, přítomnost či absence příběhu, verše atd., předjímá čtenáře díla, ovlivňuje čtenářskou orientaci v díle i výběr textu
- žánrová klasifikace je pro teorii literatury výhodná – princip řádu: dělí literaturu a literární dějiny nikoli z hlediska času nebo prostoru, nýbrž podle specificky literárních typů organizace či struktury (Wellek – Warren)

Genologie vzniká ve 30. letech 20. století, ale první snahy o rozčlenění literatury lze najít již v antice: Platón, Aristotelés – teoretická pojednání o literárních druzích.

Platón, Ústava, III. Kniha (§392c–394c)

- rozebírá jednotlivé literární druhy, rozlišuje tři typy umění:
 - 1) monolog, tj. slovesný projev prostý (= lyrika; zde je nejsilněji zastoupen autorský subjekt, proto je nejméně škodlivá, spočívá „načisto v osobním podání básníka“)
 - 2) dialog, tj. slovesný projev napodobující (= drama; vyprávění napodobováním, autorský subjekt zde úplně chybí, proto drama nejvíce škodí)
 - 3) smíšený druh/forma (= epos: kombinace přímé řeči a partií vypravěčských; autorský subjekt je zastoupen méně než v lyrice)

Aristotelés, Poetika

- poezie má podle Aristotela blahodárný vliv na duši = teorie „tragické katarze“ (očisty)
- rozlišuje epos, tragédii a komedii
- najdeme u něj (1448a 20) podobná kritéria rozlišení lit. druhů jako u Platóna (viz výše):
„básník může napodobit tutéž látku týmiž prostředky buď tak, že vypravuje – a to opět buď tak, že k vypravování přibírá jinou osobu, jak to dělá Homéros, nebo tak, že bez takové změny vypravuje sám - , anebo tak že všechny napodobující osoby jednají a jsou činné.“
- Aristoteles (1460a 5) radí tvůrci epické básně, aby po Homérově vzoru co nejvíce ustoupil do pozadí a ponechal prostor jednajícím postavám > tím vytvoří iluzi bezprostřednosti a objektivitu vyprávění: *„Básník totiž ať sám mluví co nejméně, neboť z toho hlediska jistě není napodobitelem. Ostatní básníci vystupují sami a jiné osoby napodobují jen málo a zřídka, on [tj. Homér] však po krátkém úvodu uvádí hned muže nebo ženu nebo nějakou jinou osobu, a nikoho bez povahy, nýbrž každého s určitou povahou.“*

MED09 Úvod do teorie literatury

Aristotelés, *Rétorika*

: III. kniha je věnována próze

- tři hlediska „antické teorie literárních druhů/žánrů“:
 - tematické (co je napodobováno); způsob („jak“; monolog, dialog); konkrétní forma
- dále se v antickém světě odlišovala poezie od prózy
- prestižní = vysoké literární žánry (epos, drama) byly detailně normovány (typ metra, topoi = myšlenková, výrazová schémata)
- západní středověk i Byzanc do určité míry přejímá antický žánrový systém
- až do 18. stol. převládá představa, že literární druhy jsou vzájemně oddělené nadčasové ideální danosti = normativní, preskriptivní koncepce žánrové teorie (nepřipouští míšení jedn. žánrů: např. tragikomedie): klasicismus – tendence ke generické čistotě
- klasicismus a romantismus zavádí tzv. klasickou triádu – **lyrika, epika, drama** = literární druhy, které se dále dělí na žánry a subžánry
- od přelomu 19. a 20. století hranice mezi žánry splývají: romantismus, postmoderna – míšení (**hybridizace**) žánrů = považováno za esteticky působivé > moderní pojetí žánrů je dialektické = otevřený a proměnlivý systém bez pevně stanovených hranic

Definice žánru

- žánry jsou otevřené systémy o formálních a funkčních znacích, na nichž se jednotlivá díla v různé míře podílejí
- žánr se zakládá jak na vnější formě (morfologická rovina, tj. formální či strukturní znaky: např. metrum), tak i na vnitřní náplni (obsahová stránka: tematika, postoj, účel, publikum)
- žánr není identický ani s daným textem, ani s více texty podobného druhu
- „čisté“ žánry v textech nenajdeme: je to spíše obecný koncept, který zahrnuje určité texty na základě jejich podobnosti
- žánr je typus, text je jeho konkrétním projevem
- žánrová klasifikace = vhodné východisko pro literárněvědnou práci, ale přináší s sebou metodologické potíže: víceznačnost, nejednotnost pojmů, žánrová polyvalence některých děl (Apuleius, *Metamorfózy*: román, satira, pohádka; Petronius, *Satyricón*), rozdílnost národních taxonomií (esej, romance); problém je také v tom, že žánry na první pohled působí jako přirozené útvary, ale přitom jsou konstrukcí, pokusem o klasifikaci textů
- genologické systémy různých epoch (antika – středověk – novověk) nejsou plně kompatibilní: např. apokryf; idyla versus ekloga; epigram
- v české tradici se (podobně jako u jiných slovanských národů) vžilo rozlišení na druhy a žánry (genus a species) = dvě základní úrovně genologických jevů; v tradici západních jazyků takové rozlišení chybí – Gattung (něm.); genre, kind (angl.)

Dělení literárních druhů

1) **dichotomní = próza a poezie**

2) **trichotomní** (klasické, nejrozšířenější): **lyrika, epika, drama**

= dělení z pohledu obsahu a formy: bezdějové = lyrika (reflektuje stav) vs. dějové = epika (určena k percepci, rozvíjí příběh ve formě vyprávění), drama (určené k inscenaci, příběh

MED09 Úvod do teorie literatury

ve formě jevištního předvádění)

3) tzv. **novodobá/neklasická triáda: poezie, próza, drama**

= dělení z pohledu formy (k inscenaci: drama/percepce: poezie, próza) a literární techniky (veršované = poezie/lyrika x neveršované = próza/epika)

– svědčí o ústupu verše a změně jeho funkce

4) čtyři hlavní druhy (franc. literární teoretik Dominique Combe v 90. letech):

1. narativní fikce (román, novela, vyprávění)

2. lyrika (ve verších či prózou)

3. drama (tragédie, komedie, měšťanská truchlohra, dokumentární divadlo ...)

4. esej (deník, autobiografie, cestopis, korespondence, teoretické spisy)

– žánry = útvary historicky proměnlivé (obvykle existuje „vynálezce“, specifický adresát)

– žánrové varianty / subžánry / žánrové typy

(historický román je podmnožinou románu, žebřavá poezie podmnožinou příležitostné poezie, biblický epos podmnožinou eposu)

– žánrové formy

– žánry s geneticky a esteticky těsnějšími vztahy se volně spojují v tzv. **literární subsystémy / žánrové oblasti** – literatura umělecká, populární, folklorní slovesnost, literární fantastika, dokumentární literatura, literární komika, literatura pro děti a mládež

– vývojové změny literárních žánrů v rámci druhu: **divergentní nebo konvergentní tendence** (epika vs. lyrika)

– některé žánry mají přísnější pravidla (sonet), jiné volnější (povídka)

– historicky dochází k preferenci jistých žánrů

antika: epos, drama

středověk: hagiografie (legenda), historiografie

novověk: román

klasicismus: óda a tragédie

romantismus: poezie, pohádka, balada, historický román

realismus: próza ze současnosti

– určitá témata přitahují určité žánry více než jiné; žánr má vliv na utváření látky a motivu

– teorie Jeana Paula (něm. romantického spisovatele) = spojování epiky s minulostí, dramatu s přítomností, lyriky s budoucností (z hlediska tematiky) = diskutabilní

– teorie Romana Jakobsona = přisuzování 3. osoby epice, 1. osoby lyrice a 2. osoby dramatu